

Старенький Олександр Сергійович –
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінальної юстиції
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-4517-726X>
xander20082@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2025.1-2/123-148>

Захист прав суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: проблеми правозастосування та напрями вдосконалення законодавства України

У статті на підставі аналізу наукових джерел, положень чинного кримінального процесуального законодавства України, відповідних законодавчих ініціатив, окремих стратегічних документів держави та матеріалів слідчо-судової практики здійснено комплексне дослідження проблемних питань захисту прав суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. Підкреслюється, що бізнес є не лише основою економічної життєздатності, а й чинником стабільності держави в умовах гібридних загроз. Водночас кримінальне процесуальне законодавство України містить низку прогалин і суперечностей, що знижують ефективність правозастосування та створюють ризики зловживань з боку органів правопорядку та прокуратури.

Метою статті є комплексний аналіз проблем захисту прав суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану, оцінка ефективності державних заходів у цій сфері та вироблення науково-обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України й практики його застосування з урахуванням потреб економічної та національної безпеки держави.

Автором статті застосовано загальнонаукові та спеціальні методи. Загальний діалектичний метод – для аналізу взаємозв'язку кримінальних процесуальних обмежень та економічної стійкості держави; формально-правовий – для тлумачення норм Кримінального процесуального кодексу України, законопроектів і рішення Ради національної безпеки і оборони України, що спрямовані на забезпечення захисту прав суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану; системно-структурний – для виокремлення й узгодження проблемних аспектів у цій сфері; порівняльно-правовий – для зіставлення національних норм із положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практикою Європейського суду з прав людини; метод аналізу – для виявлення прогалин правозастосування; метод узагальнення – для формування цілісних висновків.

Робиться висновок, що чинне кримінальне процесуальне законодавство України у воєнний період не забезпечує належного рівня захисту прав суб'єктів господарювання. Серед ключових проблем автором виокремлено відсутність строкових обмежень арешту майна, недосконалість механізму його зберігання та забезпечення функціонування суб'єктів господарювання у випадку арешту їх майна, неврегульованість процедур проведення та легалізації невідкладних обшуків, а також відсутність ефективних засобів реагування на порушення правил підслідності. Такі недоліки створюють підґрунтя для надмірного та непропорційного

втручання державних органів у сферу підприємницької діяльності. Судова практика Верховного Суду й позиції Європейського суду з прав людини наочно демонструють негативні наслідки прогалин у регулюванні, що обмежують реальні процесуальні гарантії бізнесу.

Доводиться, що усунення прогалин і вдосконалення кримінальних процесуальних норм є ключем до мінімізації ризиків свавільного втручання у бізнес, збереження економічної стійкості та підвищення довіри до органів правопорядку, прокуратури та суду. Запропоновані зміни мають не лише теоретичне значення, але й важливий практичний ефект, адже сприяють утвердженню верховенства права та захисту прав суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану.

Ключові слова: суб'єкти господарювання; кримінальне провадження; арешт майна; підслідність; обшук; доказ; захист прав.

Вступ

В умовах воєнного стану суб'єкти господарювання відіграють ключову роль у забезпеченні економічної стійкості держави, фінансуванні оборонного сектору та підтримці критичної інфраструктури. Функціонування бізнесу безпосередньо пов'язане з реалізацією стратегічних пріоритетів національної та економічної безпеки держави, що зумовлює потребу в його належному правовому захисті, у тому числі під час здійснення кримінального провадження. Водночас кримінальне процесуальне законодавство України залишається недостатньо адаптованим до специфіки воєнного стану, що виявляється у численних прогалинах і колізіях, які обмежують ефективність процесуальних гарантій для суб'єктів господарювання та ускладнюють здійснення їхньої господарської діяльності. Зокрема, відсутність строкових обмежень арешту майна, неналежна врегульованість правових наслідків зберігання арештованого майна, відсутність достатніх процесуальних гарантій щодо забезпечення виплати заробітної плати та обов'язкових платежів до бюджету у випадку накладення арешту на майно суб'єктів господарювання, недосконалість порядку проведення й легалізації невідкладних обшуків, а також неефективність нормативного механізму зміни підслідності кримінальних правопорушень у разі її порушення, створюють підґрунтя для надмірного й непропорційного втручання держави в діяльність суб'єктів господарювання.

Такі процесуальні недоліки спричи-

няють не лише індивідуальні порушення прав суб'єктів господарювання, але й мають системний негативний вплив, який проявляється у декількох ключових аспектах. Вони блокують фінансові ресурси підприємств, що унеможливорює виконання ними договірних і соціальних зобов'язань та призводить до ризику зупинки виробничих процесів. Подібні практики підривають довіру до державних органів, у тому числі органів правопорядку, прокуратури та судів, формуючи стан правової невизначеності й делегітимації відповідних правових інституцій. Це, у свою чергу, знижує інвестиційну привабливість держави, стримує економічне відновлення й обмежує можливості залучення як внутрішнього, так і зовнішнього капіталу. Додатково, негативні наслідки проявляються у соціальній сфері – зростанні безробіття, посиленні трудової міграції, підвищенні соціальної напруги. У сукупності такі фактори трансформуються у комплексні загрози економічній та національній безпеці держави, що об'єктивно зумовлює потребу в системному вдосконаленні кримінального процесуального законодавства України й запровадженні ефективних процесуальних механізмів захисту прав суб'єктів господарювання.

Отже, виникає об'єктивна потреба у комплексному дослідженні проблемних питань захисту прав суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У науковій літературі в останні роки проблемні питання захисту прав суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні практично не отримали належного наукового висвітлення. Більшість дослідників розглядали їх опосередковано, у контексті суміжних проблем кримінального процесуального права. Зокрема, у працях вітчизняних науковців досліджувалися окремі аспекти: арешту майна (А.Е. Руденко (2015); М.В. Лепей (2017), В.І. Фаринник (2017); В.А. Александрова (2020); І.В. Гловюк, І.П. Зінковський (2020); О.В. Капліна, А.С. Котова (2021); А.І. Баженова (2023) та інші); захисту права власності (Г.М. Куцкір (2015); Н.С. Моргун (2015); Т.О. Музиченко (2018); А.В. Дрозд (2019); А.Р. Туманянц (2024) та інші); невідкладні обшуки (І.В. Гловюк (2015); О.В. Капліна (2015); О.Г. Шило, Н.В. Скідан (2019); О.М. Дроздов, Н.В. Глинська (2024) та інші); підслідність кримінальних правопорушень (М.А. Погорецький, В.О. Гринюк (2016) та С.Г. Волкотруб (2017); А.А. Омаров (2017) й інші).

Отже, сучасна юридична наука лише фрагментарно й опосередковано торкалася проблематики захисту прав суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні, зосереджуючи увагу переважно на дослідженні окремих кримінальних процесуальних інститутів. Відсутність комплексного, системного підходу до аналізу зазначеної проблеми, з урахуванням специфіки правового режиму воєнного стану та актуальних законодавчих ініціатив, формує суттєву прогалину у вітчизняній процесуальній доктрині. Усунення цієї прогалини є важливим як з науково-теоретичної точки зору, так і з позицій практичного правозастосування, адже воно спрямоване на вироблення цілісного механізму реалізації гарантій захисту прав суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні.

Мета та завдання дослідження

Метою дослідження є комплексний аналіз проблем захисту прав суб'єктів

господарювання у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану, оцінка ефективності державних заходів у цій сфері та вироблення науково-обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України й практики його застосування з урахуванням потреб економічної та національної безпеки держави. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання:

1) проаналізувати заходи держави, спрямовані на забезпечення захисту прав суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні, зокрема рішення Ради національної безпеки і оборони України та законодавчі ініціативи у відповідній сфері, визначивши їх роль у формуванні процесуальних гарантій захисту прав бізнесу у кримінальному провадженні;

2) виявити та систематизувати основні проблемні питання кримінального процесуального регулювання (строки арешту майна, порядок його зберігання, проведення та легалізація невідкладних обшуків, дотримання правил підслідності кримінальних правопорушень), що обмежують ефективність захисту прав суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні;

3) проаналізувати матеріали слідчо-судової практики, включаючи рішення Верховного Суду, ухвали слідчих суддів та позиції Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), з метою визначення реальних прогалин і колізій чинного законодавства України, що унеможливають забезпечення належного захисту прав суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні;

4) сформулювати науково-обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України, спрямовані на посилення захисту прав суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні, збереження їх економічної життєздатності та мінімізацію ризиків свавільного втручання у господарську діяльність.

Матеріали та методи

Для досягнення поставленої мети дослідження та з урахуванням визначених завдань автором статті застосовано загальнонаукові й спеціальні методи. Загальний діалектичний метод наукового пізнання явищ і їх взаємозв'язків використано для комплексного вивчення проблем правового захисту суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану, а також для аналізу впливу кримінальних процесуальних обмежень і прогалин на економічну стійкість держави.

Формально-правовий (догматичний або юридико-технічний) метод застосовувався для дослідження та тлумачення норм Кримінального процесуального кодексу України (КПК України), рішень Верховного Суду, положень проекту Закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення роботи Бюро економічної безпеки України» № 10440 від 29.01.2024 (законопроект № 10440) та альтернативних законопроектів до нього, а також проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення гарантій захисту суб'єктів господарювання під час здійснення кримінального провадження» № 12439 від 24.01.2025 (законопроект № 12439), спрямований на вдосконалення гарантій захисту прав бізнесу у кримінальному провадженні. Додатково проаналізовано рішення Ради національної безпеки і оборони України (РНБО України) «Про невідкладні заходи із забезпечення економічної безпеки на період дії правового режиму воєнного стану», введене в дію Указом Президента України від 23.01.2024 № 21/2024, яке визначає стратегічні напрями державної політики щодо захисту економічної безпеки в умовах воєнного стану та прямо впливає на напрями законодавчого врегулювання процесуальних гарантій суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні.

Системно-структурний метод дозволив визначити ключові проблемні аспекти у цій сфері (строки арешту майна, захист економічної життєздатності бізнесу, порядок зберігання арештованого майна, правові підстави невідкладних обшуків, дотримання правил підслідності), встановити їх взаємозв'язки та згрупувати у відповідну систему.

Порівняльно-правовий метод застосовано для зіставлення національних норм із положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практикою ЄСПЛ, зокрема у справах щодо пропорційності арешту майна й гарантій судового контролю.

Аналіз матеріалів слідчо-судової практики, включно з окремими постановами Великої Палати Верховного Суду та ухвалами слідчих суддів, дозволив виявити проблемні питання правозастосування, зокрема щодо строків арешту майна, порядку легалізації невідкладних обшуків та дотримання правил підслідності. Це дало змогу поєднати теоретичні положення з практичними аспектами діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду.

Метод узагальнення надав можливість інтегрувати результати аналізу кримінального процесуального законодавства України, рішення РНБО України, слідчо-судової практики та наукових джерел у цілісні висновки, спрямовані на підвищення ефективності правового регулювання захисту прав суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні.

Правовою та теоретичною основою дослідження стали норми Конституції України, КПК України, рішення РНБО України, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені проблематиці арешту майна, захисту права власності, невідкладних обшуків, підслідності кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу

Розглядаючи проблематику захисту прав суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні, на державному рівні неодноразово вживалися заходи,

спрямовані на її вирішення. Так, зокрема, рішенням РНБО «Про невідкладні заходи із забезпечення економічної безпеки на період дії правового режиму воєнного стану», введеним в дію Указом Президента України від 23.01.2024 № 21/2024 (Указ Президента України, 2024), доручено Кабінетові Міністрів України (КМУ, Уряд) невідкладно внести на розгляд Верховної Ради України законопроект про внесення змін до КПК України, законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» щодо встановлення додаткових гарантій захисту законних інтересів підприємництва під час здійснення кримінального провадження й забезпечення консолідації повноважень органів правопорядку щодо протидії правопорушенням, що посягають на економіку держави, в єдиному органі – Бюро економічної безпеки України (БЕБУ).

З метою забезпечення реалізації зазначених завдань Урядом внесено на розгляд Верховної ради України законопроект № 10440 від 29.01.2024 (Верховна Рада України, 2024), яким передбачалося удосконалення правових і процесуальних засад діяльності БЕБУ, у тому числі розширення повноважень детективів БЕБУ, прокурорів, які здійснюють процесуальне керівництво під час здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, підслідних БЕБУ; забезпечення додаткових гарантій дотримання прав юридичних осіб під час виконання ухвал слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів, обшук житла чи іншого володіння особи; встановлення окремих обмежень для слідчих інших органів досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, підслідних БЕБУ; закріплення виключно за БЕБУ повноважень протидіяти правопорушенням, що посягають на економіку держави, із позбав-

ленням таких повноважень інших органів правопорядку тощо.

Водночас у розвиток урядової ініціативи народними депутатами України було зареєстровано ще чотири альтернативні законопроекти, які також стосувалися питань розширення повноважень БЕБУ та захисту прав бізнесу у кримінальному провадженні: 1) «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів щодо забезпечення незалежності та деполітизації роботи Бюро економічної безпеки України» № 10440–1 від 05.02.2024 (Верховна Рада України, 2024); 2) «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення роботи Бюро економічної безпеки України та уточнення окремих положень з метою забезпечення захисту прав учасників кримінального провадження» № a10440–2 від 12.02.2024 (Верховна Рада України, 2024); 3) «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення роботи Бюро економічної безпеки України» № 10440–3 від 12.02.2024 (Верховна Рада України, 2024); 4) «Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення роботи Бюро економічної безпеки України з метою посилення захисту прав та інтересів бізнесу» № 10440–4 від 12.02.2024 (Верховна Рада України, 2024).

Однак, попри значну увагу законодавця до піднятої проблематики, базовий законопроект № 10440 не отримав широкої підтримки серед бізнес-спільноти та був підданий справедливій критиці, насамперед у зв'язку з недостатньою чіткістю механізмів реалізації запропонованих положень і ризиком неможливості забезпечення захисту прав суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні у разі прийняття відповідних змін (European Business Association,

2024; Федерація роботодавців України, 2024; Obozrevatel, 2024).

У зв'язку з цим і зважаючи на необхідність вироблення дієвих механізмів захисту прав суб'єктів господарювання під час здійснення кримінального провадження окремими народними депутатами України спільно з представниками бізнес спільноти та експертним середовищем було розроблено й зареєстровано 24.01.2025 новий законопроект № 12439 (Верховна Рада України, 2025), який за прогнозами його авторів, має розширити гарантії захисту суб'єктів господарювання під час здійснення кримінального провадження, більш детально регламентувати строки, порядок й умови проведення окремих слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, що можуть обмежувати права, свободи й законні інтереси суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні, а також забезпечити ефективність реалізації засади змагальності у кримінальному процесі та зменшити можливий негативний вплив наслідків кримінального процесу на законну діяльність суб'єктів господарювання (Верховна Рада України, 2025).

Варто зазначити, що законопроект № 12439 отримав широку підтримку серед представників бізнес-спільноти, зокрема Федерації роботодавців України, Спілки українських підприємців, об'єднання «Маніфест 42», Торгово-промислової палати України, Українського союзу промисловців і підприємців, Асоціації підприємців-ветеранів АТО, Об'єднання організацій роботодавців України, Diia.City United та інших провідних українських інституцій (Федерація роботодавців України, 2025a; Федерація роботодавців України, 2025b). У подальшому його положення були підтримані 25.02.2025 Верховною Радою України у першому читанні. У зв'язку з цим урядовий законопроект № 10440 від 29.01.2024 було відкликано Кабінетом Міністрів України як такий, що втратив свою актуальність.

Таким чином, законопроект № 12439 можна розглядати як результат спроби

консолідувати інтереси держави та бізнес середовища у сфері кримінальної юстиції й водночас як крок до системного вирішення найбільш критичних проблем кримінального процесуального регулювання в частині захисту прав суб'єктів господарювання. Попри широку підтримку, яку ця ініціатива отримала як з боку бізнес-спільноти, так і державних інституцій, важливим залишається науковий аналіз тих проблемних питань, що підлягають врегулюванню, оскільки саме їх зміст і спосіб законодавчого вирішення визначатимуть реальний рівень процесуальних гарантій суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні».

Строк арешту майна. Одним із найбільш проблемних аспектів захисту прав суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні є відсутність строкових обмежень арешту майна у кримінальному процесуальному законодавстві України. Положення глави 17 КПК України (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012) не встановлюють жодних часових рамок, протягом яких застосовується арешт майна у кримінальному провадженні, а також не містять обов'язку слідчого судді здійснювати періодичний перегляд його доцільності та обґрунтованості в межах судового контролю. Це істотно відрізняє арешт майна як захід забезпечення кримінального провадження від запобіжних заходів, передбачених главою 18 КПК України, щодо яких законодавець передбачив чіткі максимальні строки їх застосування. Зокрема, тримання під вартою (стаття 197 КПК України) може тривати до 60 днів із можливістю продовження в межах загального строку досудового розслідування, але не більше ніж 12 місяців, чи домашній арешт (стаття 181 КПК України), який встановлюється на строк до двох місяців і може бути продовжений, але не більше ніж до шести місяців.

Унаслідок такої законодавчої неврегульованості арешт майна фактично набуває безстрокового характеру, що суперечить принципу правової визначеності, перед-

баченого статтею 8 Конституції України (Конституція України, 1996, ст. 8), і ставить під сумнів пропорційність втручання у право власності, гарантоване статтею 41 Основного Закону України (Конституція України, 1996, ст. 41), та статтею 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Рада Європи, 1952, Протокол № 1, ст. 1).

Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах воєнного стану, коли діяльність суб'єктів господарювання суттєво впливає на рівень економічної та національної безпеки держави. Бізнес забезпечує стабільні податкові надходження, функціонування внутрішнього ринку, підтримку критичної інфраструктури та фінансування оборонної сфери. У зв'язку з цим тривалий арешт майна без визначених процесуальних строків і належного судового контролю створює суттєві ризики для забезпечення ефективності діяльності суб'єктів господарювання, серед яких варто виокремити:

- *економічні* – блокування обігових коштів і фінансових ресурсів підприємств, призупинення операційної діяльності та виробничих процесів, зрив виконання міжнародних і внутрішніх контрактних зобов'язань, що підриває ділову репутацію суб'єктів господарювання, а також ризик банкрутства стратегічно важливих підприємств;

- *соціальні* – скорочення робочих місць, зростання безробіття, посилення соціальної напруги в суспільстві, інтенсифікація трудової міграції та зростання масштабів еміграційних процесів, зумовлених пошуком громадянами економічно вигідніших умов праці й більш сприятливого соціального середовища;

- *фіскальні* – зниження податкових надходжень до державного та місцевих бюджетів, скорочення обсягів митних і валютних надходжень, що безпосередньо обмежує фінансову спроможність держави забезпечувати належне фінансування оборонного сектору, підтримку критичної інфраструктури та реалізацію соціальних програм.

Як бачимо, неврегульованість строків арешту майна виходить за межі індивідуального порушення прав суб'єктів господарювання та набуває системного характеру, оскільки зумовлює зростання недовіри до діяльності органів правопорядку та прокуратури, судових органів, зумовлює зниження рівня легітимності до здійснення правосуддя, що негативно впливає на інвестиційний клімат та формує комплексні загрози національній й економічній безпеці держави.

У цьому контексті показовою є практика ЄСПЛ, який встановлює стандарти допустимості втручання у право власності. ЄСПЛ послідовно наголошує, що обмеження права на мирне володіння майном, гарантованого статтею 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, може бути виправданим лише за умови його законності, легітимної мети, пропорційності та наявності ефективних процесуальних гарантій. Важливим елементом пропорційності ЄСПЛ вважає не лише наявність судового контролю, а й обмеженість у часі заходів, які істотно обмежують право власності. Так, у справі *Amerisoc Center S.R.L. v. Luxembourg* (*Amerisoc Center S.R.L. v. Luxembourg*, 2024) ЄСПЛ визнав, що арешт банківських активів протягом більш ніж шести років без ефективної процедури судового перегляду його обґрунтованості становив непропорційне та свавільне втручання у право власності. Подібні висновки ЄСПЛ висловлював і в інших справах, зокрема *Dassa Foundation and Others v. Liechtenstein* (*Dassa Foundation and Others v. Liechtenstein*, 2007), *Forminster Enterprises Limited v. the Czech Republic* (*Forminster Enterprises Limited v. the Czech Republic*, 2008), *Rustamkhanli v. Azerbaijan* (*Rustamkhanli v. Azerbaijan*, 2024), де підкреслюється проблема надмірної тривалості арешту активів без належних гарантій як порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Таким чином, із практики ЄСПЛ впливає, що арешт майна як захід забезпечення кримінального провадження має бути обмеженим у часі та супроводжуватися регулярним судовим контролем. Його безстрокове застосування трансформує цей інструмент із процесуального засобу у форму непропорційного й свавільного втручання, несумісного з принципами Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У зв'язку з цим нормативне закріплення строкових обмежень арешту майна та обов'язкового судового контролю за законністю та обґрунтованістю застосування арешту майна має розглядатися як один із ключових напрямів подальшого вдосконалення кримінального процесуального законодавства України.

Слід звернути увагу на те, що законопроектом № 12439 запропоновано викласти в новій редакції назву статті 174 КПК України «Строк дії ухвали слідчого судді, суду про арешт майна, продовження строку, скасування арешту майна» й доповнити її зміст положенням, згідно яким арешт майна здійснюється на підставі рішення слідчого судді, суду на строк не більше двох місяців. Строк арешту майна на стадії досудового розслідування може бути продовжений в межах строку досудового розслідування. Слідчий, дізнавач, прокурор мають право звернутися із клопотанням про продовження строку арешту майна, яке розглядається у порядку, передбаченому статтею 172 КПК України. Клопотання про продовження строку арешту майна подається не пізніше п'яти до закінчення дії попередньої ухвали про арешт майна. Слідчий суддя, суд відмовляє у продовженні строку арешту майна, якщо слідчий, дізнавач, прокурор не доведе, що: 1) обставини, які стали підставою для арешту майна, продовжують існувати; 2) сторона обвинувачення не мала можливості забезпечити досягнення цілей, заради яких було накладено арешт на майно, іншими способами протягом дії попередньої ухвали. Після закінчення строку,

визначеного в ухвалі слідчого судді, суду накладений на майно арешт вважається скасованим (частини перша-четверта) (Верховна Рада України, 2025).

Незважаючи на те, що запропоновані в законопроекті положення суттєво посилюють гарантії захисту прав суб'єктів господарювання під час здійснення кримінального провадження, їх зміст не позбавлений окремих недоліків, що виражаються в наступному:

1. Надмірна формалізація процесуальних строків. Встановлення універсального двомісячного строку для арешту майна у всіх категоріях кримінальних проваджень видається надмірно формалізованим підходом, який не враховує різноманітності та складності кримінальних правопорушень. Такий підхід суперечить практичним потребам досудового розслідування та принципу пропорційності, що вимагає диференційованого регулювання залежно від характеру та складності конкретного кримінального провадження. Зокрема, у багатоепізодних кримінальних провадженнях, пов'язаних з економічними, корупційними, воєнними злочинами чи злочинами проти національної безпеки держави, сторона обвинувачення нерідко потребує значного часу для здійснення низки процесуальних дій. Йдеться, зокрема, про проведення комплексних судових експертиз (будівельно-технічних, військових, судово-економічних тощо), направлення та виконання міжнародних запитів про правову допомогу, отримання доказів у межах міжвідомчих чи спільних слідчих груп, а також аналіз великих обсягів фінансової, бухгалтерської чи іншої спеціалізованої документації. Виконання цих дій за своєю природою не може бути обмежене двомісячним строком арешту майна, оскільки це створює ризик перетворення судового контролю на формальність, що суперечить його сутності як гарантії дотримання прав учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування.

2. Відсутність диференціації за категоріями майна. Запропонована у за-

конопроекти редакція статті 174 КПК України передбачає однаковий строк арешту для всіх видів майна, ігноруючи відмінність у їх правовій природі та ризиків впливу на діяльність суб'єктів господарювання (наприклад, майно, яке є предметом кримінального правопорушення під час розслідування умисного вбивства з корисливих мотивів, незаконного збуту наркотичних засобів, державної зради, колабораційної діяльності тощо). Такий уніфікований підхід суперечить принципу диференційованості правового регулювання та не забезпечує належного балансу між завданнями кримінального провадження і необхідністю збереження економічної життєздатності суб'єктів господарювання. Варто зазначити, що найбільш негативними наслідками для підприємців характеризується арешт грошових коштів, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах на території України, видаткових операцій, адже його наслідки фактично паралізують операційну діяльність суб'єктів господарювання: блокує розрахунки з контрагентами, зупиняє виконання контрактів, унеможливорює сплату податків і заробітної плати працівникам. Такий вид арешту майна створює суттєву загрозу фінансовій стабільності суб'єктів господарювання та може призвести до їх банкрутства. Натомість арешт інших категорій майна – зокрема нерухомості чи обладнання – хоча й обмежує розпорядження цими активами, проте не має настільки миттєвого деструктивного ефекту для поточної господарської діяльності підприємства.

3. *Перевантаження слідчих суддів.* Установлення єдиного двомісячного строку арешту майна в усіх категоріях кримінальних проваджень неминуче зумовить істотне зростання кількості процесуальних клопотань про його продовження. У масштабах національної судової системи це означатиме тисячі додаткових звернень щомісяця, що істотно підвищить навантаження на слідчих суд-

дів і може призвести до дисбалансу в організації їхньої роботи. Такий розвиток подій здатний перетворитися на дестабілізуючий чинник для всієї судової системи, яка наразі недоукомплектована та перебуває в стані формування, а також ускладнити своєчасний розгляд інших процесуальних питань і знизити ефективність здійснення судового контролю у кримінальному провадженні. У підсумку, замість дієвого механізму захисту прав суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні буде сформована формалізована процедура, яка відволікатиме ресурси судової системи від вирішення справ по суті та підриватиме суспільну довіру до інституту судового контролю як ключового елементу справедливого кримінального судочинства.

З огляду на викладені недоліки стає очевидним, що механізм строковості арешту майна потребує більш гнучкого й диференційованого підходу, здатного забезпечити одночасно як ефективність здійснення кримінального провадження, так і належний захист прав суб'єктів господарювання. Ключовим є усвідомлення того, що найбільшої шкоди господарській діяльності завдає саме арешт грошових коштів, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах на території України, чи видаткових операцій, тоді як арешт іншого майна (нерухомості чи техніки) має менш негативні наслідки для роботи підприємств. У цьому контексті доцільним видається закріплення спеціального регулювання саме для арешту фінансових ресурсів суб'єктів господарювання на території України. Такий підхід відповідає принципу пропорційності, адже спрямований на мінімізацію економічних ризиків і водночас не позбавляє суб'єктів сторони обвинувачення необхідних інструментів для досягнення завдань кримінального провадження.

При цьому, варто зазначити, що строковість арешту майна має особливе значення на початковому етапі досудо-

вого розслідування, коли жодній особі ще не повідомлено про підозру у кримінальному провадженні. У цей період власник майна фактично позбавлений достатніх процесуальних гарантій захисту: він не має статусу сторони кримінального провадження, не спроможний повною мірою реалізувати право на оскарження відповідних обмежувальних заходів, а судовий контроль має переважно формальний характер. За таких умов існує підвищений ризик свавільного чи непропорційного втручання у право власності, що обґрунтовує необхідність установлення часових меж арешту як превентивного механізму протидії можливим зловживанням. Натомість після повідомлення про підозру ситуація змінюється принципово, адже власник майна може отримати відповідний процесуальний статус сторони захисту, що забезпечує йому доступ до відповідних правових механізмів захисту: право оскаржити арешт майна, ініціювати його скасування або зміну, а також можливість судового перегляду обґрунтованості обмежувального заходу.

З урахуванням цього, оптимальним є диференційований підхід: строковість арешту має застосовуватися виключно у кримінальних провадженнях, де жодній особі ще не повідомлено про підозру. Це дозволяє ефективно захистити права суб'єктів господарювання від невиправданого блокування фінансових ресурсів на початковому етапі досудового розслідування, не створюючи при цьому зайвого процесуального навантаження після повідомлення про підозру. Саме з огляду на наведене обґрунтування пропонується положення щодо строковості арешту майна у кримінальному провадженні викласти у такій редакції: «У кримінальному провадженні, у якому жодній особі не повідомлено про підозру, накладення арешту на грошові кошти суб'єктів господарювання у будь-якій валюті готівкою або у безготівковій формі, в тому числі кошти та цінності, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових уста-

новах на території України, їх видаткові операції, здійснюється на підставі ухвали слідчого судді на строк не більше шести місяців, який може бути продовжений в межах строку досудового розслідування за правилами, передбаченими главою 17 цього Кодексу».

Захист економічної життєздатності бізнесу. Запропонована законопроектom № 12439 новела, закріплена у частині шостій статті 170 КПК України, відповідно до якої слідчий суддя чи суд при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження щодо юридичної особи або її майна зобов'язаний враховувати необхідність збереження можливості подальшої сплати заробітної плати та обов'язкових платежів до бюджету, має фундаментальне значення як для ефективності здійснення кримінального провадження, так і для забезпечення економічної стабільності суб'єктів господарювання. Актуальність цієї новели зумовлена низкою факторів.

По-перше, запропонована норма спрямована на захист соціальних прав працівників підприємств. Це положення прямо кореспондується зі статтею 43 Конституції України, яка гарантує право кожного на своєчасне отримання винагороди за працю. У ситуації, коли арешт рахунків підприємства унеможливило виплату заробітної плати, відбувається системне порушення не лише індивідуальних трудових прав, а й загальносуспільних інтересів, що може призвести до соціальної дестабілізації. В умовах воєнного стану збереження трудових колективів і стабільність доходів населення є елементами національної та економічної безпеки, а отже, врахування цих чинників слідчим суддею, судом при постановленні ухвали про арешт майна суб'єктів господарювання набуває пріоритетного значення.

По-друге, гарантування можливості здійснення суб'єктами господарювання податкових та інших обов'язкових платежів до бюджету має вагомe значення для забезпечення фінансової стійкості держави. Умови воєнного стану характеризу-

ються зростанням потреб у фінансуванні оборонного сектору та соціальних програм, що підвищує роль безперервності податкових надходжень. Проте арешт рахунків підприємств унеможливує належне виконання суб'єктами господарювання своїх фінансових зобов'язань перед державою, працівниками та контрагентами. Це створює ризики застоювання штрафних санкцій, розірвання контрактів, втрати ділової репутації та, у кінцевому підсумку, банкрутства підприємств. Таким чином, запропонована новела спрямована не лише на захист інтересів бюджету, а й на підтримку економічної життєздатності бізнесу як системоутворюючого елементу національної економіки в умовах воєнного стану.

По-третє, передбачене положення сприяє утвердженню принципу пропорційності та підвищує довіру до діяльності органів правопорядку та прокуратури й судової системи. ЄСПЛ у справах *Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium* (Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium, 1995), *Forminster Enterprises Limited v. the Czech Republic* (Forminster Enterprises Limited v. the Czech Republic, 2008) неодноразово звертав увагу на необхідність дотримання вимоги пропорційності, відповідно до якої будь-яке втручання у право на мирне володіння майном повинно забезпечувати «справедливий баланс» (fair balance) між потребами загального інтересу суспільства та вимогами захисту основних прав особи. Зокрема, між засобами, які застосовуються, та метою, якої прагнуть досягти, має існувати розумне співвідношення. Відповідно суб'єкти господарювання мають отримати гарантії того, що навіть у разі арешту їхніх активів буде збережено можливість виконання ключових соціальних та фінансових функцій. Це забезпечує стабільність господарської діяльності, знижує ризики для інвесторів та сприяє формуванню позитивного бізнес-клімату, що є вкрай важливим у контексті відновлення економіки України від наслідків збройної агресії Російської Федерації.

По-четверте, зазначена новела відображає концепцію функціональної рівноваги між завданнями кримінального провадження та економічними інтересами суспільства. Арешт майна як процесуальний захід повинен мати тимчасовий характер, а отже, не може призводити до зупинки господарської діяльності чи економічної деструкції підприємств. Законодавче закріплення необхідності врахування можливості сплати заробітної плати та податків спрямоване на мінімізацію негативних наслідків арешту майна, що відповідає як принципу пропорційності, так і практиці ЄСПЛ щодо забезпечення справедливого балансу між публічними та приватними інтересами під час кримінального провадження.

Таким чином, логічним продовженням запропонованої новели є уточнення відповідних положень шляхом доповнення частини шостої статті 170 КПК України приписом про обов'язок слідчого судді або суду у мотивувальній частині ухвали про арешт майна зазначати умови, що гарантують збереження можливості виплати заробітної плати працівникам і сплати обов'язкових податків та зборів. Такий підхід сприятиме забезпеченню комплексного захисту прав суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні, відповідатиме принципам пропорційності та правової визначеності, а також дозволить мінімізувати ризики економічної дестабілізації в умовах воєнного стану. Його реалізація забезпечить не лише стабільність фінансової системи та виконання державою своїх соціальних і оборонних функцій, але й підвищить рівень довіри до системи органів кримінальної юстиції.

Зберігання арештованого майна. Значну увагу привертає положення законопроекту № 12439, яким пропонується доповнити частину дванадцяту статті 170 КПК України правом власника або законного володільця арештованого майна звернутися до дізнавача, слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду з клопотанням про передачу такого майна на відповідальне

зберігання без права його відчуження. Ця новела має вагоме як доктринальне, так і практичне значення, оскільки покликана узгодити завдання кримінального провадження з необхідністю забезпечення належного захисту прав власників майна з огляду на наступне.

По-перше, за загальним правилом арешт майна у кримінальному провадженні нерідко супроводжується його фактичним вилученням і зберіганням у державних установах, що в непоодиноких випадках призводить до втрати споживчої та господарської вартості арештованих активів. Впровадження механізму відповідального зберігання змінює акцент із фізичного контролю над майном на юридичні обмеження, зберігаючи його доказове значення та потенційну придатність для конфіскації, але мінімізуючи ризики безповоротних втрат.

По-друге, у сучасних умовах воєнного стану особливого значення набуває збереження активів підприємств, які забезпечують стабільність податкових надходжень, підтримку робочих місць та функціонування критично важливих секторів економіки. Неналежне зберігання арештованого майна завдає шкоди не лише його власнику, а й державі, оскільки підриває її фінансову стабільність і створює додаткове навантаження на бюджет через необхідність компенсаційних виплат у випадках встановлення незаконності арешту майна.

По-третє, запровадження цієї норми підтверджує тенденцію до гуманізації кримінального процесу, у якому заходи забезпечення кримінального провадження, що суттєво обмежують права та законні інтереси особи, мають застосовуватися не як інструменти економічного тиску, а як тимчасові процесуальні засоби, спрямовані виключно на досягнення завдань і мети кримінального провадження. Це відображає ідею функціональної рівноваги: держава отримує гарантії збереження майна як доказу або об'єкта конфіскації, а власник – захист від надмірного втручання у його право власності.

Таким чином, передача арештованого майна на відповідальне зберігання без права його відчуження може розглядатися як ефективна гарантія захисту прав суб'єктів господарювання, що з одного боку забезпечує досягнення завдань кримінального провадження, а з іншого – дозволяє зберегти економічну цінність активів і гарантувати дотримання прав власника. Такий підхід сприяє мінімізації негативних наслідків арешту майна для господарської діяльності та водночас відповідає принципу пропорційності втручання у право власності. Разом із тим, попри очевидні переваги цих пропозицій, вони не позбавлені окремих недоліків, що потребують усунення. По-перше, відсутність чіткого механізму державного контролю за дотриманням умов відповідального зберігання створює ризик зловживань з боку власника, включно з прихованим використанням чи навіть незаконним відчуженням майна. По-друге, норма не встановлює меж цивільно-правової та кримінальної відповідальності зберігача у випадках пошкодження, втрати або знецінення активів, що може поставити під сумнів ефективність арешту як процесуального заходу. По-третє, вказані положення не враховує можливих колізій із правами третіх осіб – кредиторів, заставодержателів чи орендодавців. Передача арештованого майна власнику без урахування цих інтересів здатна призвести до порушення їхніх законних прав, породжувати додаткові конфлікти у правозастосуванні, спричиняти паралельні судові спори та підривати принцип правової визначеності.

З огляду на це, доцільним є унормування відповідних процедурних питань на рівні підзаконних актів, насамперед постанови Кабінету Міністрів України. Такий акт повинен чітко регламентувати порядок передачі арештованого майна на відповідальне зберігання, встановити ефективні механізми державного контролю, визначити обсяг і межі відповідальності зберігача, а також передбачити відповідні гарантії врахування прав

та інтересів третіх осіб. Лише комплексне й системне нормативне врегулювання цих аспектів може забезпечити реальну ефективність запровадженої новели, її практичну дієвість у сфері кримінального провадження та відповідність принципам правової визначеності й пропорційності втручання у право власності.

Невідкладні обшуки щодо суб'єктів господарювання. Суттєвим викликом у контексті дотримання прав суб'єктів господарювання в межах кримінального провадження є забезпечення захисту їхніх прав і законних інтересів при проведенні відносно них невідкладних обшуків та дотримання законності під час легалізації їх результатів. Так, відповідно до частини третьої статті 233 КПК України слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. У такому разі прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами статті 234 КПК України, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого, дізнавача про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому статтею 255 КПК України.

Не вдаючись до детального аналізу правової природи та підстав проведення невідкладних обшуків, оскільки ці аспекти були предметом численних наукових досліджень у вітчизняній правничій

літературі (Глов'юк, 2015; Капліна, 2015; Шило, Скідан, 2019; Старенький, 2021; Дроздов, Глинська, 2024), вважаємо за доцільне зосередити увагу на конкретних проблемах правозастосування, які виникають у зв'язку з проведенням таких обшуків стосовно суб'єктів господарювання в межах кримінального провадження.

1. Положення частини третьої статті 233 КПК України не визначають конкретний строк, протягом якого слідчий, прокурор зобов'язані звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку для легалізації його результатів. Використання оціночної категорії «невідкладно» у цьому контексті призводить до неоднозначної та непослідовної слідчо-судової практики, яка виражається в тому, що одних випадках такі клопотання подається протягом кількох годин після проведення невідкладного обшуку, тоді як в інших – лише через 24–72 години. Така ситуація фактично створює прогалину правового регулювання, яка на практиці відкриває можливості для свавільного застосування такого виняткового засобу отримання доказів як невідкладний обшук та зумовлює ризики зловживань з боку сторони обвинувачення.

З цього приводу доцільно звернути увагу на правову позицію Великої Палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, яка у постанові від 07.10.2024 у справі № 466/525/22, зазначила, що «довільне виконання правила про невідкладний ретроспективний судовий контроль, тобто з пропуском строку, що був об'єктивно для цього потрібен, не відповідає критерію «невідкладності», якщо наявні в матеріалах кримінального провадження обставини не свідчать про об'єктивні й нездоланні перешкоди звернутися з відповідним клопотанням якнайшвидше, та є порушенням приписів частини третьої статті 233 КПК України. Невиконання вимоги про невідкладне звернення до слідчого судді з клопотанням про проведення обшуку, за відсутності об'єктивних перешкод звернутися з відповідним клопо-

танням якнайшвидше після закінчення проведення слідчої (розшукової) дії, є підставою для відмови слідчим суддею в легалізації обшуку *ex post factum*)» (Велика Палата Касаційного кримінального суду, 2024). Таким чином, Верховний Суд наголосив на ключовому значенні реальної, а не декларативної невідкладності як критерію правомірності проведення обшуку без ухвали слідчого судді. Сама категорія «невідкладно» не може тлумачитися довільно, а повинна оцінюватися з урахуванням об'єктивних обставин, які унеможливили своєчасне звернення до слідчого судді для легалізації відповідних результатів обшуку. Цей висновок чітко підкреслює, що неврегульованість процесуальних строків у частині третій статті 233 КПК України фактично підриває ефективність судового контролю у кримінальному провадженні та створює простір для можливих зловживань з боку сторони обвинувачення, нівелюючи при цьому саму ідею виключного характеру цієї процесуальної дії.

Особливого занепокоєння ця проблема набуває щодо захисту суб'єктів господарювання. На відміну від об'єктів, що не пов'язані з підприємницькою діяльністю, у бізнес середовищі невідкладний обшук здебільшого супроводжується вилученням ключових елементів функціонування суб'єктів господарювання — бухгалтерських і податкових документів, серверного обладнання, електронних носіїв даних, виробничих засобів, фінансових активів тощо. Такі дії фактично повністю або частково зупиняють повсякденну роботу підприємств, призводять до зриву комерційних контрактів, блокування розрахунків із контрагентами, а також унеможливають своєчасну виплату заробітної плати працівникам. У результаті бізнес опиняється у стані правової невизначеності, економічної дестабілізації та репутаційних втрат. В умовах воєнного стану такі ризики значно посилюються, оскільки суб'єкти господарювання виконують критично важливу роль у забезпеченні фінансової

стабільності держави, формуванні податкових надходжень і підтримці оборонного сектору. Втручання у їхню діяльність через неврегульованість строків подання клопотань про легалізацію невідкладного обшуку не лише порушує баланс між приватними та публічними інтересами, а й може безпосередньо загрожувати економічній безпеці держави в цілому.

У цьому контексті заслуговують на увагу пропозиції законодавця, викладені в законопроекті № 12439, яким пропонується у частині третій статті 233 КПК України після слова «невідкладність» додати уточнення, «але не пізніше сімдесяти двох годин». Зауважимо, що законодавче уточнення строків звернення до слідчого судді після проведення невідкладного обшуку має не лише техніко-юридичного значення, а й виступає важливою правовою гарантією захисту прав суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні. Водночас зауважимо, що наявність лише формальної часової межі сімдесят дві години без одночасного уточнення процесуальних наслідків її порушення не гарантує реальності судового контролю. Якщо в КПК України не буде передбачено імператив, за яким невиконання цього строку автоматично тягне визнання доказів недопустимими та зобов'язання повернути вилучені речі, ризики свавільного втручання залишаться. Лише в такому випадку відповідні зміни забезпечать ефективність судового контролю у досудовому розслідуванні, мінімізують ризики свавільного втручання, створюють належний баланс між інтересами кримінальної юстиції та необхідністю захисту економічної життєздатності бізнесу.

2. Частина третя статті 233 КПК України не врегульовує процесуальний статус речей і документів, вилучених у ході проведення невідкладного обшуку, якщо слідчим суддею відмовлено в задоволенні відповідного клопотання. Відсутність такої регламентації створює стан правової невизначеності, оскільки допускає ситуацію, коли органи досудового розслідування продовжують утримувати

вилучене майно без належних правових підстав і протягом невизначеного строку. Це не лише суперечить конституційним гарантіям захисту права власності, але й фактично легалізує практику свавільного втручання у володіння особи.

Особливо загрозливим таке становище є для суб'єктів господарювання. На практиці під час проведення невідкладних обшуків, як вже нами було зазначено вище, здебільшого вилучаються критично важливі для діяльності бізнесу активи: бухгалтерські та податкові документи, серверне обладнання, електронні носії даних, виробничі ресурси та фінансові інструменти. Неповорнення цих активів після відмови у легалізації обшуку фактично призводить до: зупинки діяльності підприємства; зриву виконання договірних зобов'язань; блокування розрахунків із контрагентами; затримки або не виплати заробітної плати працівникам, а у масштабах держави – дестабілізацію економічного середовища. Таким чином, бізнес опиняється у стані подвійної правової невизначеності: з одного боку, слідчий суддя визнає відсутність підстав для втручання у сферу господарської діяльності та права власності суб'єктів господарювання, з іншого – органи досудового розслідування продовжують фактично незаконно утримувати майно, що створює передумови для зловживань та економічного тиску.

Усвідомлюючи цю проблему, законодавець у законопроекті № 12439 запропонував останнє речення частини третьої статті 233 КПК України викласти в такій редакції: «Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого, дізнавача про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому статтею 255 цього Кодексу, а вилучені речі та документи підлягають негайному поверненню».

Ця пропозиція має безперечне правозахисне значення, оскільки вперше встанов-

лює загальний процесуальний стандарт захисту права власності в частині визначення подальшої долі речей і документів, вилучених у межах невідкладного обшуку, який не отримав відповідної судової легалізації. Разом із тим запропонована редакція має окремі недоліки. По-перше, вона не враховує тимчасовий і допоміжний характер вилучення майна під час невідкладного обшуку й не може трансформуватися у тривале володіння з боку держави. По-друге, використання оціночної категорії «негайне повернення» відтворює ті самі проблеми, які існують із терміном «невідкладно» у чинній редакції частини третьої статті 233 КПК України, залишаючи простір для довільного трактування.

Оптимальним вирішенням, на нашу думку, є встановлення конкретного, чіткого строку для повернення тимчасово вилученого майна, наприклад – не пізніше сімдесяти двох годин із моменту ухвалення рішення про відмову у легалізації невідкладного обшуку. Такий підхід забезпечить баланс між інтересами кримінальної юстиції та правами власників майна, підвищить передбачуваність правозастосовної практики, а також стане додатковою гарантією стабільності суб'єктів господарювання, особливо в умовах воєнного стану, коли економічна стійкість держави безпосередньо залежить від безперешкодного їх функціонування.

3. Ані чинна редакція частини третьої статті 233 КПК України, ані положення статті 234 КПК України, не передбачають можливості участі власника майна, яке було тимчасово вилучено в ході невідкладного обшуку, а також власника житла чи іншого володіння особи, в якому було проведено такий обшук, або їх представників під час розгляду слідчим суддею клопотання. Це призводить до ситуації, коли слідчий суддя фактично розглядає лише правову позицію сторони обвинувачення без участі власника чи його представника, а особи, чиї права та законні інтереси безпосередньо зачіпаються й порушуються, позбавлені можливості навести свої спростування та аргу-

менти. Такий підхід знижує ефективність судового контролю, створює передумови для формального задоволення клопотань і нівелює практичну дію засади змагальності у кримінальному провадженні.

У зв'язку з цим пропонується частину четверту статті 233 КПК України доповнити таким положенням: «Клопотання про обшук, проведений в порядку, передбаченому частиною третьою статті 233 цього Кодексу, розглядається слідчим суддею не пізніше трьох днів з дня його надходження до суду за участю власника майна, яке було тимчасово вилучено в ході такого обшуку, власника житла чи іншого володіння особи, в якому було проведено такий обшук або їх представників. Слідчий суддя зобов'язаний завчасно повідомити власника майна, яке було тимчасово вилучено в ході такого обшуку, власника житла чи іншого володіння особи, в якому було проведено такий обшук або їх представників про дату, час та місце розгляду клопотання прокурора, слідчого, дізнавача про обшук. Неприбуття цих осіб у судові засідання не перешкоджає розгляду такого клопотання». Запровадження такого положення забезпечить реальний, а не формальний судовий контроль за втручанням у право власності, зміцнить гарантії правової визначеності та змагальності у кримінальному процесі, а також сприятиме збереженню економічної стабільності суб'єктів господарювання, що має особливе значення в умовах воєнного стану.

Зміна підслідності кримінальних правопорушень. Не менш важливою є проблема забезпечення захисту прав суб'єктів господарювання у випадку порушення правил підслідності у кримінальному провадженні. Незважаючи на те, що положення статей 216, 218 КПК України формально визначають компетенцію органів досудового розслідування у кримінальному провадженні, на практиці нерідко виникають ситуації, коли розслідування кримінальних правопорушень щодо суб'єктів господарювання здійснюється з порушенням правил

підслідності. Це має негативні наслідки як для їх правового статусу, зокрема ділової репутації та конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках, так і перспектив самого кримінального провадження.

1. Безпідставність відкриття кримінальних проваджень щодо суб'єктів господарювання. Такі провадження часто носять формальний характер: у них не проводяться своєчасно необхідні слідчі (розшукові) чи інші процесуальні дії (обмежуючись лише викликами на допити або направленням запитів про витребування документів), спрямовані на отримання доказів або перевірки вже отриманих доказів. Не вживаються заходи забезпечення кримінального провадження, не повідомляється про підозру, а саме існування кримінального провадження нерідко використовується як засіб перешкоджання законній господарській діяльності підприємств, створюючи для бізнесу стан постійної правової невизначеності.

Варто зазначити, що сам факт внесення відомостей до ЄРДР незалежно від перспективності розслідування вже має істотний негативний вплив на суб'єкта господарювання на початку досудового розслідування. Для бізнесу це означає ризик втрати партнерів та інвесторів, зниження довіри з боку контрагентів, ускладнення або навіть неможливості залучення кредитних ресурсів, участі у публічних торгах та виходу на міжнародні ринки. Крім того, у межах таких кримінальних проваджень можуть накладатися арешти на майно, блокуватися рахунки, обмежуватися можливості ведення зовнішньоекономічної діяльності. Сукупно ці наслідки призводять не лише до порушення прав і законних інтересів конкретного підприємця, але й формують системні загрози для економічної стабільності, інвестиційної привабливості та фінансової безпеки держави.

Саме наявність зазначених системних проблем стали обґрунтованою підставою для введення Указом Президентом України від 23.01.2024 № 21/2024

в дію рішення РНБО «Про невідкладні заходи із забезпечення економічної безпеки на період дії правового режиму воєнного стану», яким серед іншого було рекомендовано Офісу Генерального прокурора спільно зі Службою безпеки України, Державним бюро розслідувань, Національною поліцією України, Бюро економічної безпеки України: 1) невідкладно провести аудит зареєстрованих кримінальних проваджень, розслідування в яких здійснюється щодо кримінальних правопорушень, що посягають на функціонування економіки держави; 2) за результатами аудиту виробити ефективні механізми забезпечення захисту підприємництва від можливих зловживань з боку правоохоронних органів, зокрема під час проведення окремих слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, у ході яких обмежуються права чи законні інтереси відповідних суб'єктів господарювання (пункт 4).

Таке рішення РНБО демонструє усвідомлення державою масштабності проблеми й потреби у системному перегляді практики досудового розслідування кримінальних правопорушень щодо суб'єктів господарювання, а також спрямоване на створення запобіжників від можливих зловживань, зміцнення довіри підприємців до органів правопорядку та прокуратури й забезпечення належного балансу між інтересами кримінального провадження та гарантіями захисту прав суб'єктів господарювання.

2. *Відсутність строків досудового розслідування у «фактових» кримінальних провадженнях.* Зазначена проблема ще більше ускладнюється через відсутність строків досудового розслідування у так званих «фактових» кримінальних провадженнях, тобто у провадженнях, в яких особі не повідомлено про підозру. Зазначимо, що Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо посилення самостійності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури» від

08.12.2023 № 3509-IX (Верховна Рада України, 2023) було виключено з КПК України частину другу статті 219, яка визначала строки досудового розслідування у кримінальних провадженнях, в яких особі не повідомлено про підозру. У результаті з моменту відкриття кримінального провадження і до повідомлення про підозру слідчі та прокурори не обмежені жодними часовими рамками.

З однієї сторони, таке нововведення пояснювалося необхідністю створення передумов для забезпечення ефективного розслідування складних і багатоепізодних кримінальних правопорушень, насамперед тих, що мають корупційну, економічну та транснаціональну спрямованість. Ці категорії кримінальних правопорушень характеризуються підвищеною доказовою складністю, значним обсягом інформації, необхідністю проведення комплексних судових експертиз (економічних, фінансово, бухгалтерських, телекомунікаційних тощо), а також отриманням доказів із-за кордону в порядку міжнародної правової допомоги. У таких умовах жорстке обмеження строків досудового розслідування на етапі до повідомлення про підозру могло б унеможливити досягнення завдань кримінального провадження, визначених статтею 2 КПК України, – передусім забезпечення повного, всебічного й неупередженого з'ясування обставин кримінального правопорушення. Крім того, на практиці саме у кримінальних провадженнях із міжнародним елементом тривалість процедур направлення запитів до іноземних компетентних органів, отримання банківських документів, аудиторських висновків або експертних досліджень залежить від зовнішніх факторів і не завжди може бути регламентована процесуально.

Проте, з іншої сторони, у практичному вимірі скасування строків досудового розслідування у «фактових» кримінальних провадженнях створює суттєві ризики для суб'єктів господарювання, відкриваючи можливості для зловживань із боку слідчих і прокурорів, які фактич-

но отримують інструмент безстрокового процесуального контролю над бізнесом. За відсутності будь-яких часових обмежень підприємство може роками перебувати у статусі об'єкта кримінального переслідування без перспективи прийняття кінцевого процесуального рішення – повідомлення про підозру, закриття провадження або передачі матеріалів до суду. У таких умовах кримінальне провадження втрачає свою правову визначеність і перетворюється на інструмент незаконного тиску. Фактична «безстроковість» досудового розслідування породжує для бізнесу системні ризики – блокування господарських операцій, втрату контрагентів, ускладнення доступу до кредитних ресурсів, зниження інвестиційної привабливості та підриву ділової репутації суб'єктів господарювання.

Водночас важливо усвідомлювати, що повне відновлення строків досудового розслідування у «фактових» кримінальних провадженнях без урахування специфіки складних кримінальних проваджень також може негативно позначитися на ефективності роботи органів правопорядку та прокуратури. Оптимальним рішенням є пошук збалансованої моделі, яка б одночасно забезпечувала можливість проведення повного та всебічного досудового розслідування складних кримінальних правопорушень і гарантувала суб'єктам господарювання належний рівень процесуального захисту та правової визначеності. Такий підхід сприятиме формуванню справедливого й передбачуваного кримінального процесу, в якому інтереси держави у боротьбі зі злочинністю узгоджуються з правами та законними інтересами суб'єктів господарювання.

3. *Зловживання з боку прокурорів під час визначення підслідності кримінальних правопорушень.* Результати проведеного аналізу матеріалів слідчо-судової практики свідчать про те, що непоодинокими є випадки, коли кримінальні правопорушення, підслідні одним органам досудового розслідування (наприклад,

БЕБУ), безпідставно у супереччя вимог статей 216, 218 КПК України визначається прокурорами за підслідністю інших неуповноважених органів досудового розслідування (наприклад, Національна поліція України, Служба безпеки України).

Зауважимо, що визначення прокурорами підслідності кримінальних правопорушень за неуповноваженими органами досудового розслідування є безумовною підставою для визнання доказів, отриманих у таких кримінальних провадженнях, недопустимими. Це обумовлено тим, що відповідно до пункту другого частини третьої статті 87 КПК України недопустимими визнаються докази, отримані після початку кримінального провадження шляхом реалізації органами досудового розслідування чи прокуратури повноважень, які не передбачені КПК України для забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень. Інакше кажучи, навіть якщо фактичні дані безпосередньо свідчать про ознаки вчинення суб'єктом господарювання кримінального правопорушення, вони не можуть бути використані у кримінальному процесуальному доказуванні, оскільки отримані з істотним порушенням правил підслідності та процесуальної форми.

Варто зазначити, що відповідність доказів у кримінальному провадженні критерію допустимості є не лише важливою умовою забезпечення здійснення кримінального процесуального доказування, й невід'ємною гарантією справедливого судового розгляду. Верховний Суд у низці постанов (наприклад, у справах № 761/34909/17 від 14.04.2020, № 563/1118/16-к від 30.09.2020 послідовно підкреслює, що здійснення досудового розслідування неуповноваженими на те особами (органами) визнається істотним порушенням прав людини і основоположних свобод та має наслідком визнання отриманих доказів недопустимими (Верховний Суд, 2020а, 2020b) та ін.).

Ці правові позиції формують важливий орієнтир для судів нижчих інстанцій

та забезпечують дотримання принципу верховенства права у кримінальному процесі. У практичному вимірі такі порушення створюють додаткове підґрунтя для захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні. Представники бізнесу та їх адвокати можуть аргументовано ставити питання про визнання доказів недопустимими, оскаржувати повідомлення про підозру, ініціювати закриття кримінального провадження або обґрунтовувати відмови у застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, якщо вони ґрунтуються на незаконно отриманих фактичних даних і відомостях про їх джерела. Це, своєю чергою, не лише посилює гарантії прав суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні, а й сприяє утвердженню належної правової процедури як базового стандарту взаємодії бізнесу з системою органів кримінальної юстиції.

Таким чином, відсутність ефективних процесуальних гарантій дотримання правил підслідності у кримінальних провадженнях, що стосуються суб'єктів господарювання, формує небезпечний прецедент для зловживань, підриває принцип верховенства права та значно ускладнює захист законних інтересів бізнесу під час здійснення кримінального провадження. Вирішення цієї проблеми потребує законодавчого закріплення ефективних механізмів, які дозволяють суб'єктам господарювання та їх представникам ініціювати питання про зміну підслідності у кримінальному провадженні. У зв'язку з цим ми підтримуємо ідею законодавця, запропоновану у законопроекті № 12439 щодо доповнення статті 216 КПК України положенням, відповідного до якого підозрюваний, його захисник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у разі виявлення під час досудового розслідування обставин, що підтверджують порушення підслідності кримінального правопорушення, має право подати клопотання про зміну

підслідності до прокурора вищого рівня (крім випадку, передбаченого частиною п'ятою статті 36 цього Кодексу). Прокурор зобов'язаний розглянути клопотання про зміну підслідності протягом десяти днів з дня його отримання та прийняти постанову про визначення підслідності або про відмову у задоволенні клопотання про визначення підслідності (Верховна Рада України, 2025).

Попри безумовну позитивність цих законодавчих пропозицій, загальним їх недоліком є відсутність передбаченої законом можливості оскарження до слідчого судді постанови прокурора про відмову у задоволенні клопотання про зміну підслідності, що не відповідає межах реалізації функції судового контролю у кримінальному провадженні та суперечить європейським стандартам ефективного захисту прав людини.

Отже, законопроект № 12439 слід розглядати як важливий крок у напрямі посилення захисту прав суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні. Водночас його положення залишаються недостатніми для створення реальних гарантій дотримання правил підслідності, що має особливе значення саме для підприємницької діяльності. У випадках, коли розслідування здійснюється неналежним органом досудового розслідування, суб'єкти господарювання зазнають підвищених ризиків: безпідставного арешту майна, проведення необґрунтованих обшуків, затягування строків розслідування, що призводить до блокування господарської діяльності, втрати ділової репутації та фінансової нестабільності. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне додатково передбачити в законопроекті № 12439 положення такого змісту: «Постанова прокурора вищого рівня про відмову у задоволенні клопотання про зміну підслідності може бути оскаржена до слідчого судді». Крім того, з метою системної узгодженості кримінального процесуального регулювання доцільним видається внесення змін до статті 303 КПК України, допов-

нивши її частину першу новим пунктом: «рішення прокурора вищого рівня про відмову у задоволенні клопотання про зміну підслідності – підозрюваним, його захисником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження».

Висновки і перспективи подальших досліджень

Проведене дослідження засвідчило, що у сучасних умовах воєнного стану кримінальне процесуальне законодавство України залишається недостатньо адаптованим до потреб забезпечення захисту прав суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні. Виявлені недоліки правового регулювання, зокрема відсутність строкових обмежень арешту майна, недосконалість механізму його зберігання та забезпечення функціонування суб'єктів господарювання у випадку арешту їх майна, неврегульованість процедур проведення та легалізації невідкладних обшуків, а також відсутність ефективних засобів реагування на порушення правил підслідності – свідчать про високі ризики надмірного й непропорційного втручання держави у діяльність бізнесу.

Аналіз слідчо-судової практики підтвердив, що зазначені недоліки мають не лише індивідуальний, а й системний характер. Вони призводять до блокування обігових коштів і фінансових ресурсів підприємств, призупинення операційної діяльності та виробничих процесів, зриву виконання міжнародних і внутрішніх контрактних зобов'язань, що підриває ділову репутацію суб'єктів господарювання, а також до ризику банкрутства стратегічно важливих підприємств. Такі явища супроводжуються скороченням робочих місць, зростанням безробіття, посиленням соціальної напруги, інтенсифікацією трудової міграції та масштабів еміграційних процесів. Додатково вони спричиняють зниження податкових надходжень до державного та місцевих бюджетів, скорочення митних і валютних надходжень, що безпосередньо об-

межує фінансову спроможність держави забезпечувати належне фінансування оборонного сектору, підтримку критичної інфраструктури та реалізацію соціальних програм. У сукупності такі наслідки трансформуються у комплексні загрози економічній і національній безпеці України.

Критичність зазначених проблем зумовила їх винесення на рівень РНБО України, рішення якої визначило ключові напрями державної політики у сфері економічної безпеки. Важливим кроком у цьому напрямі стало подання до Верховної Ради України законопроекту № 12439, що покликаний закріпити додаткові процесуальні гарантії захисту прав суб'єктів господарювання у кримінальному провадженні. Разом із тим, проведений аналіз свідчить про необхідність подальшого вдосконалення його положень у таких напрямках:

1) **строку арешту майна.** Пропонується статтю 170 КПК України доповнити таким положенням: «У кримінальному провадженні, у якому жодній особі не повідомлено про підозру, накладення арешту на грошові кошти суб'єктів господарювання у будь-якій валюті готівкою або у безготівковій формі, в тому числі кошти та цінності, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах на території України, їх видаткові операції, здійснюється на підставі ухвали слідчого судді на строк не більше шести місяців, який може бути продовжений в межах строку досудового розслідування за правилами, передбаченими главою 17 цього Кодексу»;

2) **захист економічної життєздатності бізнесу.** Доцільно уточнити доповнення до частини шостої статті 170 КПК України наступним чином: «При накладенні арешту на грошові кошти чи інше майно юридичної особи слідчий суддя зобов'язаний у своїй ухвалі визначити порядок використання арештованого майна для забезпечення сплати заробітної плати, обов'язкових податкових пла-

тежів та інших витрат, необхідних для підтримання економічної життєздатності підприємства»;

3) **зберігання арештованого майна.** Обґрунтовано необхідність доповнення до частини дванадцятої статті 170 КПК України викласти наступним чином: «З метою збереження майна, на яке накладено арешт, власник або законний володілець такого майна, має право звернутися до дізнавача, слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду з клопотанням про передачу майна на відповідальне зберігання без права відчуження такого майна порядок якого встановлюється Кабінетом Міністрів України».

4) **невідкладні обшуки щодо суб'єктів господарювання.** Запропоновано четверте речення частини третьої статті 233 КПК України викласти наступним чином: «Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого, дізнавача про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому статтею 255 цього Кодексу, а вилучені речі та документи підлягають негайному поверненню, але не пізніше сімдесяти двох годин із моменту ухвалення рішення про відмову в погодженні такого клопотання».

Окрім того, пропонується частину четверту статті 233 КПК України доповнити таким положенням: «Клопотання про обшук, проведений в порядку, передбаченому частиною третьою статті 233 цього Кодексу, розглядається слідчим суддею не пізніше трьох днів з дня його надходження до суду за участю власника майна, яке було тимчасово вилучено в ході такого обшуку, власника житла чи іншого володіння особи, в якому було проведено такий обшук або їх представників. Слідчий суддя зобов'язаний завчасно повідомити власника майна, яке було тимчасово вилучено в ході такого обшуку, власника житла чи іншого володіння особи, в якому було проведено

такий обшук або їх представників про дату, час та місце розгляду клопотання прокурора, слідчого, дізнавача про обшук. Неприбуття цих осіб у судове засідання не перешкоджає розгляду такого клопотання»;

5) **зміна підслідності кримінальних правопорушень.** Запропоновано частину дванадцяту статті 216 КПК України доповнити таким положенням: «Постанова прокурора вищого рівня про відмову у задоволенні клопотання про зміну підслідності може бути оскаржена до слідчого судді». Крім того, доцільним видається внесення змін до статті 303 КПК України, доповнивши її частину першу новим пунктом: «рішення прокурора вищого рівня про відмову у задоволенні клопотання про зміну підслідності – підозрюваним, його захисником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження».

Сформульовані нами пропозиції щодо вдосконалення законопроекту № 12439 мають вагоме як теоретичне, так і практичне значення для розвитку кримінального процесуального законодавства України. Запропоновані зміни спрямовані на досягнення належного балансу між завданнями кримінального провадження та необхідністю забезпечення захисту суб'єктів господарювання, що відповідає конституційним гарантіям, міжнародним стандартам захисту права власності та практиці ЄСПЛ у частині забезпечення пропорційності втручання та правової визначеності. Їх імплементація створить належні умови для збереження економічної життєздатності суб'єктів господарювання, мінімізації ризиків свавільного та непропорційного втручання в їх діяльність і водночас – для підвищення ефективності кримінального провадження та забезпечення економічної й національної безпеки держави.

Подяки

Немає

Конфлікт інтересів

Немає

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Александрова В.А. Арешт майна як захід забезпечення кримінального провадження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 21с.
- Баженова А.І. Арешт майна як захід забезпечення кримінального провадження: дис. ... доктора філософії: 081 – «Право». Одеса, 2023. 286 с.
- Бізнес просить реально провести реформу БЕБ та вирішити питання тиску на бізнес. URL: <https://eba.com.ua/biznes-prosyut-realno-provesty-reformu-beb-ta-vyrishyty-putannya-tysku-na-biznes/>
- Бізнес-омбудсмена обував законопроект проти тиску на підприємців: що не так із документом. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics-news/rosiyani-kontsentruyut-udari-po-nashij-energetitsi-zelenskij-proviv-zasidannya-stavki-schodo-pitan-ppo-video.htm>
- Гловюк І.В. Стаття 233 КПК України: питання практичної реалізації. *Молодий вчений*. 2015. № 2. Ч. 1. С. 216–219.
- Гловюк І.В., Зінковський І.П. Повноваження слідчого при обранні, зміні та скасуванні заходів забезпечення кримінального провадження: доктрина та практика: монографія. Одеса: Гельветика, 2020. 420 с.
- Дрозд А.В. Забезпечення недоторканності права власності в кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 20 с.
- Дроздов О.М., Глинська Н.В. Невідкладний обшук: у пошуках балансу між ефективністю та дотриманням прав людини. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 612–624.
- Законопроекти № 10439 та № 10440 щодо «перезавантаження БЕБ» потребують доопрацювання. URL: <https://fru.ua/ua/media-center/news/fru/zakonoproekti-10439-ta-10440-shchodo-perezavantazhennya-beb-potrebuyut-dopratsyuvannya-fru>
- Капліна О.В. Проблеми нормативного регулювання та практики проведення обшуку під час кримінального провадження. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2015. № 2 (12). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15kovckp.pdf>.
- Капліна О.В., Котова А.С. Процесуальний порядок арешту майна у кримінальному провадженні. Одеса: Гельветика, 2021. 286 с.
- Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>.
- Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88.
- Куцкір Г.М. Засада недоторканності права власності: поняття, зміст і реалізація у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2015. 20 с.
- Лепей М.В. Арешт майна у кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. 19 с.
- Моргун Н.С. Засада недоторканності права власності у досудовому кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09; Акад. адвокатури України. Київ, 2015. 20 с.
- Музиченко Т.О. Апеляційне оскарження ухвал слідчого судді щодо правомірності обмеження права власності особи у досудовому розслідуванні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2018. 20 с.
- Омаров А.А. Інститут підслідності в кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 214 с.
- Погорецький М.А., Волкотруб С.Г. Удосконалення кримінального процесуального законодавства України щодо підслідності органів досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 71–80. URL: <https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/article/view/449/418>
- Погорецький М.А., Гринюк В.О. Визначення прокурором підслідності кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 60–68. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2016_Pogoretskyi_Grunyk.pdf
- Постанова Великої Палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 07 жовтня 2024 року у справі № 466/525/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122272945>.
- Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 14 квітня 2020 року у справі № 761/34909/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88973196>.
- Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 30 вересня 2020 року у справі № 563/1118/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91998609>.

Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення гарантій захисту суб'єктів господарювання під час здійснення кримінального провадження» від 24.01.2025 № 12439. URL: blob: <https://itd.rada.gov.ua/7d0556c6-80fd-41bb-aaf6-15e0c931a2df>.

Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів щодо забезпечення незалежності та деполітизації роботи Бюро економічної безпеки України від 05.02.2024 № 10440-1. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/43629>.

Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення роботи Бюро економічної безпеки України та уточнення окремих положень з метою забезпечення захисту прав учасників кримінального провадження від 12.02.2024 № 10440-2. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/43692>.

Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення роботи Бюро економічної безпеки України від 12.02.2024 № 10440-3. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/43697>.

Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення гарантій захисту суб'єктів господарювання під час здійснення кримінального провадження від 24.01.2025 № 12439. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/55696>.

Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо посилення самостійності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури: Закон України від 08.12.2023 № 3509-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3509-20#Text>.

Про невідкладні заходи із забезпечення економічної безпеки на період дії правового режиму воєнного стану: Рішення Ради національної безпеки і оборони України, введене Указом Президента України від 23.01.2024 № 21/2024. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/212024-49521>.

Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення роботи Бюро економічної безпеки України № 10440 від 29.01.2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/43596>.

Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення роботи Бюро економічної безпеки України з метою посилення захисту прав та інтересів бізнесу № 10440-4 від 12.02.2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/43705>.

Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text.

Руденко А. Е. Заходи забезпечення кримінального провадження, що обмежують майнові права підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2015. 20 с.

Спільна заява провідних бізнес-об'єднань щодо підтримки законопроекту № 12439 про внесення змін до КПК України; Федерація роботодавців України вітає підтримку законопроекту № 12439 Верховною Радою України у першому читанні. URL: <https://fru.ua/ua/media-center/news/fru/spilna-zayava-providnikh-biznes-ob-ednan-shchodo-pidtrimki-zakonoproektu-12439>; <https://fru.ua/ua/media-center/news/fru/federatsiya-robotodavtsiv-ukrajini-vitae-pidtrimku-zakonoproektu-12439-verkhovnoyu-radoyu-ukrajini-u-pershomu-chitanni>.

Старенький О. С. Проблемні питання застосування положень статті 233 Кримінального процесуального кодексу України у кримінальному процесуальному доказуванні. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2021. № 2 (38). С. 168–173.

Туманянц А. Р. Проблеми захисту права власності в кримінальному провадженні в контексті права на доступ до суду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Т. 4. № 84. С. 136–143.

Фаринник В. І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика: монографія. Київ: Правова єдність: Алерта, 2017. 546 с.

Шило О. Г., Скідан Н. В. Обшук житла чи іншого володіння особи: окремі проблеми правового регулювання та правозастосування. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 2. С. 87–96.

Amerisoc Center S.R.L. v. Luxembourg, № 50527/20 (ECHR, Oct. 17, 2024). HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22itemid%22%3A%22002-14397%22%7D>.

Dassa Foundation and Others v. Liechtenstein (dec.), No. 696/05 (ECHR, 10 July 2007). HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-82083%22%7D>.

Forminster Enterprises Limited v. the Czech Republic, No. 38238/04 (ECHR, 9 October 2008). HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-88613>

Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium, No. 17849/91 (ECHR, 20 November 1995). HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-58056%22%7D>.

Rustamkhanli v. Azerbaijan, No. 24460/16 (ECHR, 4 July 2024). HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-234520>.

REFERENCES

- Alexandrova, V. A. (2020). Seizure of property as a measure to ensure criminal proceedings (Abstract of PhD dissertation, Kharkiv National University of Internal Affairs). Kharkiv: MVS Ukrainy. 21.
- Amerisoc Center S.R.L. v. Luxembourg, № 50527/20 (ECHR, Oct. 17, 2024). HUDOC. [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:\[%22002-14397%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22002-14397%22]}).
- Bazhenova, A. I. (2023) [Seizure of property as a measure to ensure criminal proceedings (PhD dissertation). Odesa. 286.
- The business ombudsman was outraged by the draft law against pressure on entrepreneurs: what is wrong with the document (2024) Obozrevatel. <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics-news/rosiyani-kontsentruyut-udari-po-nashij-energetitsi-zelenskij-proviv-zasidannya-stavki-schodo-pitan-ppo-video.htm>
- Business asks to really reform the Bureau of Economic Security and solve the issue of pressure on business (2024) European Business Association. <https://eba.com.ua/biznes-prosyty-realno-provesty-reformu-beb-ta-vyryshy-pytannya-tysku-na-biznes/>
- Dassa Foundation and Others v. Liechtenstein (dec.), No. 696/05 (ECHR, 10 July 2007). HUDOC. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-82083%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-82083%22]}).
- Drozd, A. V. (2019). Ensuring the inviolability of property rights in criminal proceedings (Abstract of PhD dissertation, Kharkiv National University of Internal Affairs). Kharkiv. 20.
- Drozdov, O. M., & Hlynska, N. V. (2024). Urgent search: In search of a balance between efficiency and respect for human rights. *Analichne-porivnialne pravoznavstvo*, 4, 612–624.
- Farynnyk, V. I. (2017). Application of measures to ensure criminal proceedings: theory and practice. Kyiv: Pravova yednist: Alerta. 546.
- Forminster Enterprises Limited v. the Czech Republic, No. 38238/04 (ECHR, 9 October 2008). HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-88613>.
- Gloviuk, I. V. (2015). Article 233 of the CPC of Ukraine: issues of practical implementation. *Molodyi vchenyi*, 2(1), 216–219.
- Gloviuk, I. V., & Zinkovskyi, I. P. (2020) Powers of the investigator in choosing, changing and canceling measures to ensure criminal proceedings: doctrine and practice. Odesa: Helvetyka. 420.
- Kaplina, O. V. (2015). Problems of legal regulation and practice of search during criminal proceedings. *Chasopys Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*, 2(12). <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15kovckp.pdf>.
- Kaplina, O. V., & Kotova, A. S. (2021). Procedural order of seizure of property in criminal proceedings. Odesa: Helvetyka.
- Constitution of Ukraine. (1996, June 28). Zakon Ukrainy № 254к/96-VR. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
- Criminal Procedure Code of Ukraine (2012, April 13). Zakon Ukrainy № 4651-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, № 9–10, № 11–12, № 13, art. 88.
- Kuts'kir, H. M. (2015). Principle of inviolability of property rights: concept, content and implementation in criminal proceedings (Abstract of PhD dissertation, National University «Odesa Law Academy»). Odesa. 20.
- Lepei, M. V. (2017) Seizure of property in criminal proceedings (Abstract of PhD dissertation, National Academy of Internal Affairs). Kyiv. 19.
- Morgun, N. S. (2015) Principle of inviolability of property rights in pre-trial criminal proceedings (Abstract of PhD dissertation, Academy of Advocacy of Ukraine). Kyiv. 20.
- Muzychenko, T. O. (2018) Appeal of the investigative judge's rulings on the legality of restricting a person's property rights in pre-trial investigation (Abstract of PhD dissertation, Taras Shevchenko National University of Kyiv). Kyiv. 20.
- Omarov, A. A. (2017) Institute of jurisdiction in criminal proceedings (PhD dissertation). Kharkiv. 214.
- Pohoretskyi, M. A., & Hryniuk, V. O. (2016) Determination of jurisdiction by the prosecutor in criminal proceedings. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*, 3, 60–68.
- Pohoretskyi, M. A., & Volkotrub, S. H. (2017) Improvement of the criminal procedure legislation of Ukraine on the jurisdiction of pre-trial investigation bodies. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*, 1, 71–80.
- Ruling of the Cassation Criminal Court of the Supreme Court of 14 April 2020 in case № 761/34909/17 (2020). Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88973196>
- Ruling of the Cassation Criminal Court of the Supreme Court of 30 September 2020 in case № 563/1118/16-k (2020). Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91998609>
- Ruling of the Grand Chamber of the Cassation Criminal Court of the Supreme Court of 7 October 2024

in case № 466/525/22 (2024). Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122272945>

Explanatory note to the draft Law of Ukraine «On amendments to the CPC of Ukraine regarding improving guarantees for the protection of business entities during criminal proceedings» № 12439 of 24.01.2025 (2025). Verkhovna Rada Ukrainy. blob: <https://itd.rada.gov.ua/7d0556c6-80fd-41bb-aaf6-15e0c931a2df>

Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium, No. 17849/91 (ECHR, 20 November 1995). HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58056%22%5D%7D>.

Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine «On urgent measures to ensure economic security during the period of martial law», enacted by Presidential Decree № 21/2024 of 23.01.2024 (2024). Prezydent Ukrainy. <https://www.president.gov.ua/documents/212024-49521>

Draft law on amendments to the CPC of Ukraine and other legislative acts to ensure the independence and depoliticization of the Bureau of Economic Security of Ukraine № 10440-1 of 05.02.2024 (2024). Verkhovna Rada Ukrainy. <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/43629>

Draft law on amendments to the CPC of Ukraine and other legislative acts on improving the work of the Bureau of Economic Security of Ukraine and clarifying certain provisions to ensure the protection of the rights of participants in criminal proceedings № 10440-2 of 12.02.2024 (2024). Verkhovna Rada Ukrainy. <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/43692>

Draft law on amendments to the CPC of Ukraine and other legislative acts on improving the work of the Bureau of Economic Security of Ukraine № 10440-3 of 12.02.2024 (2024). Verkhovna Rada Ukrainy. <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/43697>

Draft law on amendments to the CPC of Ukraine regarding improving guarantees for the protection of business entities during criminal proceedings № 12439 of 24.01.2025 (2025). Verkhovna Rada Ukrainy. <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/55696>

Law of Ukraine on amendments to the CPC of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding strengthening the independence of the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office № 3509-IX of 08.12.2023. (2023). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3509-20#Text>

Draft law on amendments to the CPC of Ukraine and other legislative acts on improving the work of the Bureau of Economic Security of Ukraine № 10440 of 29.01.2024 (2024). Verkhovna Rada Ukrainy. <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/43596>

Draft law on amendments to the CPC of Ukraine, the Criminal Code of Ukraine and other legislative acts on improving the work of the Bureau of Economic Security of Ukraine to strengthen the protection of business rights and interests № 10440-4 of 12.02.2024 (2024). Verkhovna Rada Ukrainy. <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/43705>

Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 20.03.1952 (1952). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text

Rudenko, A. E. (2015) Measures to ensure criminal proceedings that restrict the property rights of the suspect, accused and others (Abstract of PhD dissertation, National Academy of Internal Affairs). Kyiv. 20

Rustamkhanli v. Azerbaijan, No. 24460/16 (ECHR, 4 July 2024). HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-234520>

Shylo, O. H., & Skidan, N. V. (2019) Search of a dwelling or other possession of a person: certain problems of legal regulation and law enforcement. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*, 2, 87–96.

Joint statement of leading business associations regarding support of draft law № 12439 amending the CPC of Ukraine; Federation of Employers of Ukraine welcomes support of draft law № 12439 by the Verkhovna Rada of Ukraine in the first reading (2025). FRU. <https://fru.ua/ua/media-center/news/fru/spilnazayava-providnikh-biznes-ob-ednan-shchodo-pidtrimki-zakonoproektu-12439>; <https://fru.ua/ua/media-center/news/fru/federatsiya-robotodavtsiv-ukrajini-vitae-pidtrimku-zakonoproektu-12439-verkhovnoyu-radoyu-ukrajini-u-pershomu-chitanni>

Starenkyi, O. S. (2021) Problematic issues of application of Article 233 of the CPC of Ukraine in criminal procedural evidence. *Knowledge, Education, Law, Management*, 2(38), 168–173.

Tumanians, A. R. (2024) Problems of protecting property rights in criminal proceedings in the context of the right of access to court. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo*, 4(84), 136–143.

Draft laws No. 10439 and No. 10440 on «rebooting» the Bureau of Economic Security require revision. (2024). Federation of Employers of Ukraine (FRU). <https://fru.ua/ua/media-center/news/fru/zakonoproekti-10439-ta-10440-shchodo-perezavantazhennya-beb-potrebuyut-dopratsyuvannya-fru>

UDC 343.1

Starenkyi Oleksandr Serhiyovych – Doctor in Law, Associate Professor,
Professor of the Department of Criminal Justice,
National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-4517-726X>

**Protection of the Rights of Business Entities in Criminal Proceedings under Martial Law:
Problems of Law Enforcement and Directions for Improving Ukrainian Legislation**

Based on the analysis of scientific sources, the provisions of the current criminal procedural legislation of Ukraine, relevant legislative initiatives, certain strategic state documents, and materials of investigative and judicial practice, the article provides a comprehensive study of problematic issues of protecting the rights of business entities in criminal proceedings under martial law. It is emphasized that business serves not only as the foundation of economic viability but also as a stabilizing factor of the state in the context of hybrid threats. At the same time, Ukraine's criminal procedural legislation contains a number of gaps and contradictions that reduce the effectiveness of law enforcement and create risks of abuse by law enforcement agencies and prosecutors.

The purpose of the article is to conduct a comprehensive analysis of the problems of protecting the rights of business entities in criminal proceedings under martial law, to assess the effectiveness of state measures in this field, and to develop scientifically grounded proposals for improving Ukraine's criminal procedural legislation and its practical application, taking into account the needs of economic and national security.

The author applies both general scientific and special legal methods. The dialectical method is used to analyze the relationship between criminal procedural restrictions and the economic stability of the state; the formal-legal method – to interpret the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, draft laws, and decision of the National Security and Defense Council of Ukraine aimed at ensuring the protection of business rights in criminal proceedings under martial law; the system-ic-structural method – to identify and systematize problematic aspects in this area; the comparative-legal method – to compare national norms with the provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the case law of the European Court of Human Rights; the method of analysis – to identify enforcement gaps; and the method of generalization – to formulate integrated conclusions.

It is concluded that the current criminal procedural legislation of Ukraine during wartime does not provide an adequate level of protection for the rights of business entities. The key problems identified include the absence of time limits on property seizure, the imperfection of mechanisms for its storage and for ensuring business continuity in the event of asset seizure, the lack of regulation of urgent searches and their validation procedures, and the absence of effective means of responding to violations of jurisdictional rules. Such shortcomings create grounds for excessive and disproportionate state interference in entrepreneurial activity. The case law of the Supreme Court and the positions of the European Court of Human Rights clearly demonstrate the negative consequences of these legislative gaps, which restrict the real procedural guarantees for business.

It is argued that eliminating these gaps and improving criminal procedural norms is essential to minimize the risks of arbitrary interference in business, preserve economic stability, and increase trust in law enforcement agencies, prosecutors, and the judiciary. The proposed changes are of not only theoretical significance but also of considerable practical value, as they contribute to strengthening the rule of law and ensuring the protection of business entities' rights in criminal proceedings under martial law.

Keywords: business entities; criminal proceedings; property seizure; jurisdiction; search; evidence; protection of rights.